

Kralina Hoboth Katalin

Nyelvi szocializáció és esélyteremtés az oktatásban

A gyermekek eltérő szintű készségekkel kezdik meg a tanulmányaikat. Egy osztályközösségben vannak tanulók, akik sikerebben teljesítik az iskolai követelményeket, mások teljesítménye elmarad az átlagtól. E sikertelenségnek számos oka lehet, melyek egyike a nyelvi hátrány. Írásom a szocializációból fakadó nyelvi hátrányos helyzettel, ennek a gyermek(ek) tanulmányi előmenetelében megmutatkozó (negatív) hatásával foglalkozik, s egy kérdőíves felmérés eredményei alapján összegzi, milyen módon igyekeznek fejleszteni a megkérdézett pedagógusok az egyes készségeket a sikeres felzárkóztatás érdekében.

A szocializáció az a folyamat, amely során az egyén elsajátítja azokat a szabályokat, viselkedésmintákat, amelyek szükségesek az adott társadalomba való beilleszkedéshez. A nyelvi szocializáció pedig az adott közösség nyelvhasználati szabályainak az elsajátítását jelenti (Kiss, 2002, 86). A nyelvi szocializáció elsődleges színtere a család, az a környezet, amelyben a gyermek nevelkedik. A gyermek az őt körülvevő személyek nyelvhasználati mintáit, nyelvváltozatát sajátítja el (Torgyik, 2005). A nyelveket és a nyelvhasználatot változatosság jellemzi, minden természetes élő nyelv több változatban él (Kiss, 2002, 58). A társadalom rétegzettsége a nyelvhasználati rétegződésben is megfigyelhető. A mai magyar nyelv fő változatai a köznyelvi (beszélt és írott köznyelv), a területi (nyelvjárások) és a társadalmi (csoportnyelvek és szaknyelvek) változatok (Kiss, 2002, 74). A kisgyermek tehát a közvetlen környezete által beszélt nyelvet, nyelvváltozatot sajátítja el, amely sok esetben eltér az óvodában, iskolában használatos standard nyelvváltozattól. Ez az eltérés különböző mértékű lehet, s akár – nyelvi hátránnyként – negatívan is befolyásolhatja a gyermek tanulmányi előmenetelét, az iskolai sikerét.

A nyelvi hátrány gyűjtőfogalom, amely egyrészt a beszédpatológia tárgykörébe tartozó, szervi és fejlődési eredetű nyelvi rendellenességeket jelenti (például afázia, nyílt szájpád, diszlexia, diszgráfia, dadogás, illetve az egyéb kommunikációs zavarok), másrészt a társadalmi–kulturális, a szocializációs, az eltérő szocioökonómiai státuszból adódó nyelvi másságot, s az ebből eredő nyelvi nehézséget jelöli (Bartha, 2002, 84–85). A nyelvi hátrány egyik esete, amikor az oktatás nyelve nem azonos a gyermek anyanyelvével, s a gyermek gyengébb iskolai teljesítményének a hátterében az oktatás nyelvének a nem megfelelő szintű ismerete áll. Azonban a nyelvi hátrány hátterében hátrányos szociális helyzet is állhat. Sajnos nem minden gyermek részesül megfelelő szintű korai fejlesztésben. A gyermekek eltérő kompetenciákkal kezdik meg tanulmányaikat, „más-más tárgyi és nyelvi ismeret, viselkedési és interakciós minták, fogalmi készlet birtokában kerülnek az iskolába“ (Bartha, 2002, 85). Az iskolai követelmények sikeres teljesítésének alapja ugyanis a megfelelő szintű nyelvi kompetencia, valamint az iskolában alkalmazott nyelvváltozat ismerete (Verebélyi, 2019, 10), s ezek hiánya a gyermek tanulmányi eredményeiben is megmutatkozik.

Az anyanyelvi nevelés egyik kulcsfeladata olyan nyelvi kompetencia elsajátíttatása, amely révén bármilyen kommunikációs helyzetben biztosított a beszélő számára a megértés és a megértetés (G. Gödény–Koósné, 2008). Az anyanyelvi kompetencia főbb elemei:

- az anyanyelvi műveltséggel, az anyanyelvhasználattal kapcsolatos attitűd,

- az anyanyelvi kompetenciát meghatározó anyanyelvhasználati és tanulási készségek,
- az anyanyelvvel kapcsolatos ismeretek (Lőrincz, 2019, 15, hivatkozik: Antalné Szabó 2015, 10).

Az anyanyelvi nevelés legfőbb területei tehát a szövegértés, a szövegfeldolgozás (percepció), valamint a szövegalkotási készség (produkció) fejlesztése, egyaránt vonatkoztatva az írott és a beszélt nyelvi megnyilvánulásokra. G. Gődény és Koós a tanulmányukban kiemelik, hogy a pedagógusoknak olyan módszertani eszközöket kell alkalmazniuk, amelyek révén a diákcsoportok értelmező közösséggé válnak, párbeszédet tudnak folytatni a szövegről, s gyakorolni tudják a hatékony kommunikációt. Fontosnak tartják továbbá a kritikai gondolkodás fejlesztését, valamint az alapvető nyelvtani, helyesírási és fogalmazási ismeretek közvetítését, a nyelvi ízlés és a kreativitás formálását (G. Gődény–Koós, 2008).

Az egyes kompetenciák fejlesztése során nem hagyhatók figyelmen kívül a nyelvi hátrányos helyzetből eredő nehézségek. A nyelvi hátrányos helyzetű gyermekeknél átlagon aluli teljesítmény mutatkozhat például az olvasási-szövegértési és szövegalkotási készségekben, a hátrány jelei megfigyelhetők például a gyér szókincsben, beszédértelmezések, túlzó nyelvi formák, a nem standard nyelvhasználati elemek gyakoribb előfordulásában (Gréczi Zsolt, 2018, 11–15).

Az „Élethosszig tartó tanulás a Neumann-galaxisban hátrányos helyzetből is” c. projekt keretén belül létrejött „Élethosszig tartó tanulás a Neumann-galaxisban hátrányos helyzetből is” című tanulmány szerzői artikulációs előgyakorlatok, a fonematikus hallást finomító gyakorlatok (például 1 hangban eltérő szavak párhuzamba állítása), a globális kommunikációs készséget fejlesztő szóbeli gyakorlattípusok (például folyamatos beszéd – monológ, véleménynyilvánítás, beszámoló, történetmesélés – gyakoroltatása, inerciós gyakorlatok – szerepjátékok – alkalmazása), valamint a drámapedagógia eszközeinek az alkalmazását javasolják. A hallás utáni szövegértés ajánlásuk alapján fejleszthető hasonló hangzású fonémák, morfémák egymástól való megkülönböztetésével, a hallott szöveg fő mondanivalójának a megértésére irányuló gyakorlatokkal, az elhangzott szöveg értékelésével (Élethosszig tartó tanulás a Neumann-galaxisban hátrányos helyzetből is, 2–9). A szövegértő olvasás kezdetben szószintű (szavak jelentésének a megadása, szinonima/ antonima keresése), majd mondat szintű (mondatok kiegészítése, befejezése, egyszerűsítése, átalakítása), illetőleg szövegszintű (bekezdés sorrendjének a megállapítása, szöveg tagolása, szövegtömörítés, szöveg folytatása) gyakorlatokkal fejleszthető (Élethosszig tartó tanulás a Neumann-galaxisban hátrányos helyzetből is, 9–11).

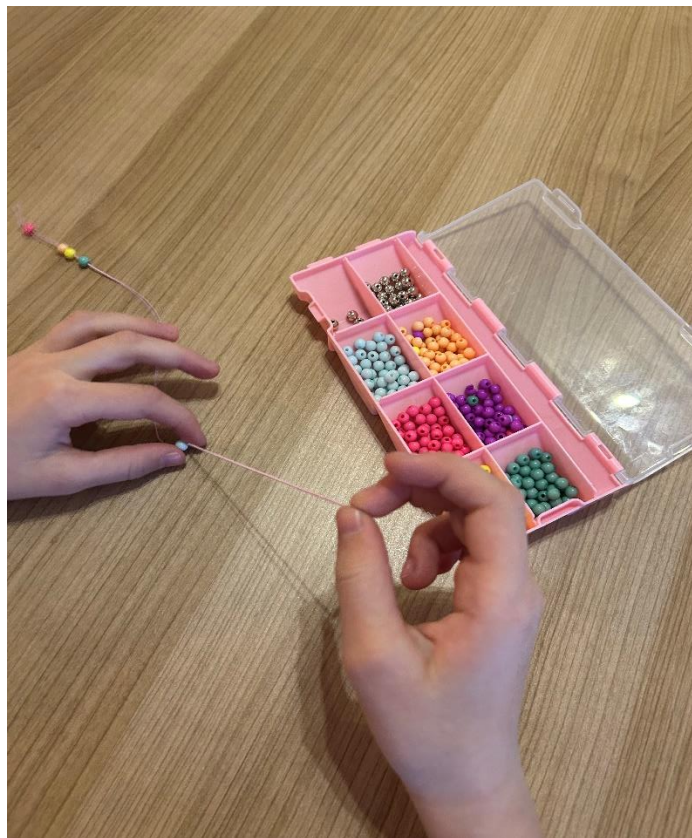
Írásom további része egy kérdőíves felmérés eredményeit összegzi, amelyben óvodában és általános iskola alsó tagozatán tanító pedagógusok vettek részt.

Az óvodai nevelés során a megkérdezett pedagógusok elsősorban a szociális és érzelmi készségek, a kommunikáció és a kognitív, valamint a mozgásos és a motorikával összefüggő kompetenciák fejlesztésére, illetőleg a csoportos tevékenységekre helyezik a hangsúlyt. Véleményük szerint a szociális háttérre visszavezethető nyelvi hátrány leginkább a beszéd-készség, a szókincs és a szövegértés területén, a fogalmak helytelen megnevezésében mutatkozik meg, s a szociális kapcsolatokra, az érzelmi intelligenciára, a beilleszkedésre, a konfliktuskezelésre, a koncentrációra is negatív hatással van. Az adatközlők szerint a szövegértés leginkább mesehallgatással, a hallott mese eljátszása révén, kérdezz-felelek játékkal fejleszthető, ezeken kívül egyéb játékok, vizuális segédanyagok (például szókártyák, ábrák, illusztráció) is alkalmazhatók.

A szövegalkotási készség szerepjátékok, a szókincs fejlesztésére irányuló feladatok (például szóhalmozás, felsorolás, kártyák használata révén), továbbá egyszerű történetek felolvasása és megbeszélése, képfelolvasás és mesedramatizáció, bábozás, dialógusok alkotása által, történet befejezésének a kitalálása/ elmondása révén is fejleszthető. Az aritmetikai készség és a logikai gondolkodás fejlesztésére tárgyak számoltatását, kirakós játékokat, ok-okozati összefüggések gyakorlását, mennyiségek és méretek összehasonlítását, számképek (mennyiség egyeztetése), soralkotást-sorba rendezést, kakuktktojás keresését, mondókázást javasolják.

A finommotorika kézműveskedéssel, gyurmázással, rajzolással, gyöngyfüzéssel, építőjátékokkal, tépkedéssel, csipesz használatával, nyírással-ragasztással, homokozással, a vonalvezetésre irányuló feladatokkal (például utak rajzolása) fejleszthető a leginkább.

Az adatközlők többsége szerint nagyon individuális, mely készség fejlesztése a legnehezebb a nyelvi hátránnyal rendelkező gyermekeknél. A megkérdezett pedagógusok főként mégis a kommunikációs készséget említik, mivel – tapasztalataik alapján – a gyermekek gyakran nem értik a szavak, fogalmak jelentését. További problémát jelent az érzelmek kezelése. A belső képi világ fejlesztésének a fontosságára az adatközlők szintén felhívják a figyelmet.

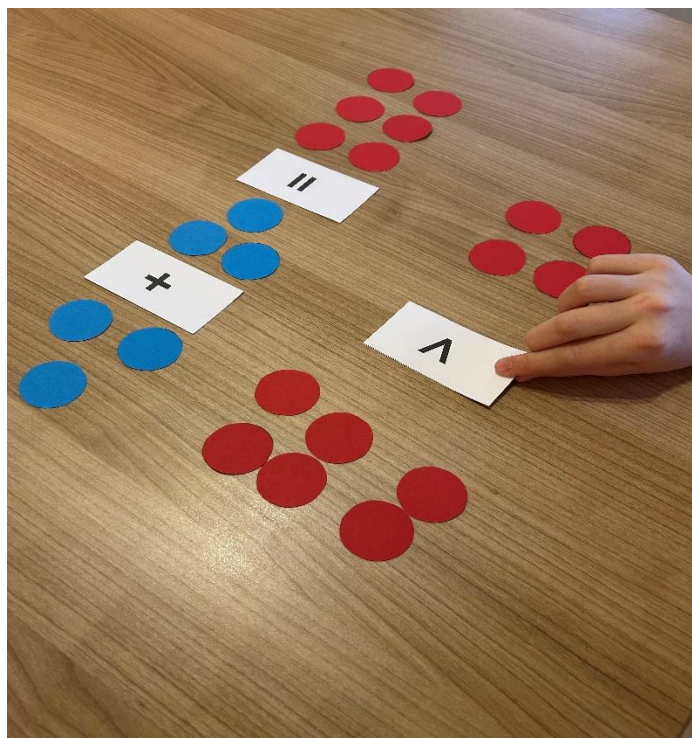
Forrás: A szerző archívuma

A megkérdezett pedagógusok szerint a szociális helyzetből fakadó nyelvi hátrány az alsó tagozatos diákoknál leginkább a gyengébb szókincsben (például kevesebb szinonima használata, a gondolat nehezebb kifejezése) és a mondatalkotási, szövegalkotási, valamint a szövegértési készségben nyilvánul meg. Az adatközlők szerint a nyelvi hátrány a szövegértés szintjén mesehallgatással, irányított kérdésekkel vezetett beszélgetéssel, rövidebb terjedelmű szövegek olvasása és értelmezése révén, a szókincs bővítésére irányuló játékokkal fejleszthető.

A megkérdezett pedagógusok a szövegalkotási készség fejlesztéséhez szituációs játékokat, szerepjátékokat, az adott témára irányuló mondat-, illetőleg szövegalkotási feladatokat, képről, képsorozatról való történetmesélést, mondatbővítő és történetépítő játékok alkalmazását javasolják.

Az aritmetikai készség és a logikai gondolkodás fejlesztésére tárgyakkal (például korongokkal, gesztenyékkel, ceruzákkal stb.) történő manipulációs játékokat, logikai játékokat, rejtvényeket alkalmaznak.

A finommotorika fejlesztésére a gyurmázás, az ollóval történő nyírás, a gyöngyfüzés, a hajtogatás (origami), a színezés fontosságát hangsúlyozzák. A nyelvi hátrányos helyzetű gyerekeknél véleményük alapján a szókincs és a szövegértés fejlesztése a legnehezebb. A felzárkóztatásban a csoportmunka és az asszisztensi segítség fontosságát emelik ki.

Forrás: A szerző archívuma

Az iskolai sikertelenségnek számos oka lehet. Egyik ilyen ok például a hátrányos szociális helyzetből fakadó nyelvi hátrány. A gyengébb teljesítmény megmutatkozhat a szövegértési, a szövegalkotási, az aritmetikai és a logikai, valamint a kommunikációs kompetenciák szintjén egyaránt. A pedagógusoknak tehát érdemes a nyelvi hátrányt is mint az iskolai sikertelenség egyik lehetséges okát figyelembe venniük. A nyelvi hátránnyal küzdő gyermekek felzárkóztatását különféle, célirányosan alkalmazott feladatokkal segíthetik, melyek hozzájárulhatnak e hátrány leküzdéséhez.

Felhasznált szakirodalom

Bartha Csilla (2002): *Nyelvi hátrány és iskola*. In: Iskolakultúra, url: https://epa.oszk.hu/00000/00011/00061/pdf/iskolakultura_EPA00011_2002_06_07_084-093.pdf [letöltés ideje: 2025. október 16.]

G. Gödény Andrea – Koósné Sinkó Judit (2008): *A nyelvhasználat fejlesztése komplex anyanyelv-pedagógiai módszerekkel a melléknevek gyakorlása közben*. In? Anyanyelv-pedagógia, url: <https://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=136> [letöltés ideje: 2025. október 16.]

Géczi-Zsoldos Enikő (2018): *A hátrányos nyelvi helyzet szociolingvisztikai tényezői*. In: Szellem és Tuodmány, url: https://matarka.hu/koz/ISSN_2062-204X/9_evf_2-3_sz_2018/ISSN_2062-204X_9_evf_2-3_sz_2018_005-015.pdf [letöltés ideje: 2025. október 16.]

Kiss Jenő (2002): *Társadalom és nyelvhasználat*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

Lőrincz Julianna (2019): *Az anyanyelvi kommunikatív kompetencia fejlesztésének lehetőségei a tankönyvek segítségével*. Komárom, Selye János Egyetem Tanárképző Kara, url: https://pf.ujs.sk/documents/books/00_LorinczJ_Azanyanyelvi_PRESS.pdf [letöltés ideje: 2025. október 16.]

Torgyik Judit (2005): *Nyelvi szocializáció és oktatás*. In: Új Pedagógiai Szemle, url: <https://folyoiratok.oh.gov.hu/uj-pedagogiai-szemle/nyelvi-szocializacio-es-oktatas> [letöltés ideje: 2025. október 16.]

Verebélyi Gabriella (2019): *A nyelvi hátrány szerepe a tanulási akadályozottság kialakulásában*. Doktori értekezés, url: <https://pea.lib.pte.hu/server/api/core/bitstreams/f2e7f31d-e5e3-479f-9a01-50bc1c189817/content> [letöltés ideje: 2025. október 16.]

Élethosszig tartó tanulás a Neumann-galaxisban hátrányos helyzetből is, url: <https://pak.elte.hu/media/4c/03/f5c3a7d680804df6e21ee4b72dc3284b30dfa9a40aa26f26e3d4b8175f01/EFOP%205.2.5.%20%20P%C3%81K%20E-tutor%20fej%20C%A9cen.pdf> [letöltés ideje: 2025. október 16.]